Β. ΚΟΠΑΝΟΥ

ΠΑΡΑΤΑΚΤΙΚΑ ΖΕΥΓΗ ΣΤΙΣ ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΜΑΞΙΜΟΥ ΠΛΑΝΟΥΔΗ

[ΛΕΥΚΗ ΣΕΛΙΔΑ]

Τὰ παρατακτικὰ ζεύγη, εἴτε εἶναι ταυτολογικά, εἴτε συνώνυμα, εἴτε περιγραφικά, εἴτε ἀντίθετα, εἴτε ἁπλῶς ζεύγη προσηγορικῶν ἢ κυρίων ὀνομάτων, ἀποτελοῦν μιὰ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὴ λεπτομέρεια τῆς γλώσσας.

Ἡ σημασιολογικὴ καὶ ἐτυμολογικὴ σχέση τῶν λέξεων τῶν ζευγῶν αὐτῶν[1], ἡ ρυθμικὴ «ἀντισυμμετρία» ποὺ παρουσιάζουν[2], ἡ χρήση καὶ ἡ θέση ὁρισμένων ἀπ' αὐτὰ στὸ δημοτικό μας τραγούδι[3] ἀπετέλεσαν ἀντικείμενα ἔρευνας μὲ ἐνδιαφέροντα συμπεράσματα.

Ἡ ἑλληνικὴ γλώσσα, σ' ὅλα τὰ στάδια τῆς ἐξέλιξής της, ἔχει νὰ παρουσιάση μεγάλο πλῆθος τέτοιων ζευγῶν. Ἰδιαίτερα ὅμως ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς ἀλεξανδρινῆς Κοινῆς, ποὺ ἕνα ἀπὸ τὰ γνωρίσματά της εἶναι καὶ ἡ ἐπικράτηση τοῦ παρατακτικοῦ λόγου, τὰ ζεύγη αὐτὰ κάνουν ἰδιαίτερα αἰσθητὴ τὴν παρουσία τους στὴ γλώσσα, γιατί, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, ἀντικαθιστοῦν πολλὲς συντάξεις τοῦ ὑποτακτικοῦ λόγου. Ἐκεῖ ὅμως ποὺ ἡ χρήση τους γίνεται, θὰ ἔλεγε κανείς, πληθωρική, εἶναι στὴ λόγια βυζαντινὴ γλώσσα, στὴν ὁποία ἡ ἐξασθένηση καὶ γενικὰ ἡ ἀλλοίωση τῆς σημασίας τῶν λέξεων τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς, ἀλλὰ καὶ ὁ ὑπέρμετρος ρητορισμὸς ὁδήγησε σὲ ἀπαράδεκτες ὑπερβολές[4].

Μ' αὐτὰ τὰ δεδομένα, ἔχοντας ὑπ' ὄψη καὶ τὰ γενικώτερα χαρακτηριστικὰ τῆς λόγιας βυζαντινῆς γλώσσας, θὰ ἐξετάσουμε ἐδῶ τὰ παρατακτικὰ ζεύγη ποὺ ἀπαντοῦν στὶς μεταφράσεις ἔργων τῆς λατινικῆς γραμματείας ἀπὸ τὸν βυζαντινὸ λόγιο καὶ φιλόλογο Μάξιμο Πλανούδη[5], μὲ ἀντικειμενικὸ σκοπὸ τὸν χαρακτηρισμὸ καὶ τὴν ἀξιολόγηση τοῦ μεταφραστικοῦ του ἔργου.

Ἡ ἐξέταση θὰ ἀναφέρεται τόσο στὸ νοηματικὸ περιεχόμενο ὅσο καὶ τὴν ἐξωτερικὴ μορφὴ τῶν ζευγῶν αὐτῶν, καί, ὅπως εἶναι φυσικό, λόγω τῆς ἐξάρ-

---

1. Μ. Σετάτου, *Τὰ ἐτυμολογικὰ σημασιολογικὰ ζεύγη τῆς κοινῆς νεοελληνικῆς*, Θεσσαλονίκη, 1969.

2. Φ. Κακριδη, <Ἀντισυμμετρία, ἕνας ρυθμικὸς νόμος στὰ ἑλληνικὰ παρατακτικὰ ζεύγη>, *Ἑλληνικὰ* 19 (1966) 244 - 253.

3. Βλ. τὶς μελέτες τοῦ S. Baud-Bovy *La chanson populaire greque du Dodécanèse*, Paris, 1936 καὶ τοῦ Στ. Κυριακιδου <Ἡ γένεσις τοῦ διστίχου καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς ἰσομετρίας>, *Λαογραφία*, (Παράρτημα) Θασσαλονίκη 1947 σ. 69 ἑξ.

4. Πρβ. Κ. Κρουμπαχερ *Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς λογοτεχνίας*, μτφρ. Γ. Σωτηριάδου, Ἀθῆναι 1900, τ. 2, σ. 182.

5. Γιὰ τὸ μεταφραστικὸ ἔργο τοῦ Μ. Πλανούδη βλ. τὸ ἄρθρο Planudes τοῦ C. Wendel στὴν *R.E.*, καὶ τὴν σχετικὰ πρόσφατη μελέτη τοῦ W. O. Schmitt, <Lateinische

τησης τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου ἀπὸ τὸ λατινικό, θὰ διαρθρώνεται σὲ δύο μέρη. Τὸ πρῶτο θὰ περιλάβη τὰ παρατακτικὰ ἐκεῖνα ζεύγη ποὺ εἶναι ἀπόδοση ἐπίσης παρατακτικῶν ζευγῶν τοῦ λατινικοῦ κειμένου, τὸ δεύτερο τὰ παρατακτικὰ ζεύγη ποὺ δὲν ὑπάρχουν στὸ λατινικὸ κείμενο καὶ εἶναι δημιούργημα τοῦ μεταφραστῆ.

Α. ΠΑΡΑΤΑΚΤΙΚΑ ΖΕΥΓΗ ΤΟΥ ΛΑΤΙΝΙΚΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

Στὶς μεταφράσεις τῶν κειμένων ποὺ ἐξετάζουμε ἀπαντᾶ ἕνας μεγάλος ἀριθμὸς παρατακτικῶν ζευγῶν. Ἀκόμη καὶ στὸν Ὀβίδιο ἡ παρουσία τους εἶναι ἔντονη, πράγμα ποὺ ἀποτελεῖ ἕνα πρόσθετο στοιχεῖο γιὰ τὴν ὕπαρξη στὸ ἔργο του ἑνὸς ὑπερβολικοῦ, γιὰ ποιητή, ρητορισμοῦ[1].

Στὸν Βοήθιο πάλι μᾶς ἐκπλήσσει τὸ μεγάλο πλῆθος τῶν ταυτολογικῶν ἢ σχεδὸν ταυτολογικῶν ζευγῶν. Ἐν τούτοις ὁ Πλανούδης, ἐκτὸς ἀπὸ δύο μόνο χωρία τῆς *Consolatio*, ὅπου ἀφήνει ἀμετάφραστο τὸ ἕνα μέλος τῶν ζευγῶν[2], μὲ σχολαστικότητα καὶ μεταφραστικὴ συνέπεια μεταφέρει στὴν ἑλληνικὴ ὅλα τὰ λατινικὰ ζεύγη, προσέχοντας ἰδιαίτερα στὴν ἀπόδοση τοῦ νοηματικοῦ περιεχομένου καὶ στὴν ἐξωτερικὴ μορφὴ ποὺ πρέπει νὰ ἔχουν στὴν ἑλληνικὴ γλώσσα.

1. Νοηματικὸ περιεχόμενο

Ἐκεῖνο ποὺ χαρακτηρίζει τὴν μεταφορὰ στὴν Ἑλληνικὴ τῶν λατινικῶν παρατακτικῶν ζευγῶν εἶναι ἡ ἀκρίβεια τῆς ἀπόδοσης τοῦ νοηματικοῦ περιεχομένου.

Ὁ Πλανούδης, βαθὺς γνώστης καὶ τῆς Ἑλληνικῆς καὶ τῆς Λατινικῆς,

---

Literatur in Byzanz» *JBOeG* 17(1968) 127-147. Ἐδῶ θὰ περιοριστοῦμε μόνο στὶς μεταφράσεις τοῦ *Περὶ παραμυθίας τῆς Φιλοσοφίας* (Consolatio Philosophiae) ἔργου τοῦ Βοηθίου, τῶν *Μεταμορφώσεων* καὶ *Ἡρωίδων* τοῦ Ὀβιδίου καὶ τοῦ *Ἐνυπνίου τοῦ Σκιπίωνος* (Somnium Scipionis) τοῦ Κικέρωνος, ἐπειδὴ αὐτὲς μᾶς εἶναι προσιτές. Τὰ χωρία τῶν μεταφράσεων τοῦ Ὀβιδίου παρατίθενται μὲ κάποια ἐπιφύλαξη γιατὶ τὰ παίρνουμε ἀπὸ τὴν παλιὰ ἔκδοση τοῦ Boissonade (Paris 1822) γιὰ τὶς *Μεταμορφώσεις* καὶ τοῦ A. Palmer (Hildesheim, 1967, Reprografischer Nachdruck der Ausgabe Oxford 1898) γιὰ τὶς *Ἡρωίδες*. Τὸ κείμενο τῆς μετάφρασης τοῦ *Περὶ παραμυθίας* τῆς ἐκδόσεως τοῦ Betant (Paris 1871) ἔχει ἐλεγχθῆ μὲ βάση τοὺς ὑπάρχοντες κώδικες. Ἡ μετάφραση τοῦ *Ἐνυπνίου τοῦ Σκιπίωνος* ὑπάρχει σὲ κριτικὴ ἔκδοση ἀπὸ τὸν M. Gigante στὸ περιοδικὸ P.P. 59/60 (1958) 173-194 καὶ πρόσφατα ἀπὸ τὸν Α. Μεγα Θεσσαλονίκη, 1973.

1. Βλ. Schanz-Hosius, *Geschichte der römischen Literatur,* zweiter Teil, München 1935, σ. 257 ἑξ.

2. C. Ph. 52,14 «clavus atque cubernaculum» ~ «οἴαξ» καὶ 68,17 «convenit atque concurrit» ~ «συνέδραμε».

ἔχει τὴν δυνατότητα ν' ἀποδίδη μὲ τὶς κατάλληλες λέξεις ἀκόμη καὶ τὶς λεπτότερες νοηματικὲς ἀποχρώσεις τῶν ζευγῶν.

Παραδείγματα:

C.Ph. 68,19

«*Concurrere* vero atque *confluere* causas facit»

«*συνέρχεσθαι* δὲ καὶ *συρρεῖν* τὰς αἰτίας ποιεῖ»

C.Ph. 50,16

«Omne animal. . .laborat, *mortem perniciemque* devitat»

«Παντὶ μὲν γὰρ τῷ ζωῆς μετέχοντι μέλει πρὸ πάντων *θάνατον* καὶ *ἀπώλειαν* ἀποτρέπεσθαι»

C.Ph. 32,16

«Num *imbecillum* ac *sine viribus* aestimandum est,...»

«μὴ γὰρ *ἀσθενές* τι καὶ *δυνάμεως ἄμοιρον* ὑπολεπτέον...».

Ov.Her. 19,147

«*Nobilis* ille quidem et *clarus origine*

«*εὐγενὴς* μὲν γὰρ ἐκεῖνος καὶ *ῥίζης περιφανοῦς*»[1]

Ov. Met. 14,132

«lux *aeterna carituraque fine*»;

«φῶς *αἰώνιόν* τε καὶ *ἀτελεύτητον*...»[2].

Σὲ ὁρισμένα ὅμως ταυτολογικὰ ἢ σχεδὸν ταυτολογικὰ ζεύγη, παραλλάσσοντας ὁ μεταφραστὴς τὸ περιεχόμενο τῆς μιᾶς ἀπὸ τὶς δύο λέξεις τοῦ ζεύγους, καθιστᾶ τὸ ζεῦγος ἀπὸ ταυτολογικὸ σὲ συνώνυμο.

Παραδείγματα:

C.Ph. 58,24

«*Foedis immundisque* libidinibus immergitur».

«ταῖς *ἐναγέσι* καὶ *μυσεραῖς* ἐπιθυμίαις ἐγκαλινδεῖται;»

Ov. Met. 5,237

«*vindex ultorque*»

«*τιμωρῶν* καὶ *ἀμύνων*,»

Ἕνα ἐπίσης φαινόμενο τὸ ὁποῖο κατὰ κάποιο τρόπο συντελεῖ στὴν παράλλαξη τοῦ περιεχομένου τῶν ζευγῶν κατὰ τὴν μεταφορά τους στὴν Ἑλληνικὴ εἶναι ἡ μετατροπὴ διαφόρων γραμματικῶν τύπων τῶν λέξεων τῶν παρατακτι-

---

1. Μὲ μεταφραστικὴ ὑπαλλαγὴ συνάπτει τὸ clarus μὲ τὸ origine καὶ ὄχι μὲ τὸ nobilis. Ἡ γραφὴ clara origine ἀποκλείεται ἀπὸ τὸ μέτρο.

2. Πρβ. ἐπίσης τὸ τρίδυμο ζεῦγος (C.Ph. 4,5):

«Cumque me non modo *tacitum*, sed *elinguem* prorsus *mutumque* vidisset»,

«Ἐπεὶ δὲ οὐχ ὅπως με *σιωπῶντα*, ἀλλὰ καὶ *εἰς πᾶν ἀφωνίας ἥκοντα* καὶ *ἐνεὸν* κατενόει...»

Τὸ ζεῦγος αὐτὸ θὰ πρέπει νὰ εἶναι ἐνθύμηση τοῦ Βοηθίου ἀπὸ τὸν Κικέρωνα (Post red. in Sen. 3,6) «*mutum* forum, *elinguem* curiam, *tacitam*... civitatem».

κῶν ζευγῶν. Ἡ ἀλλαγὴ ἀριθμῶν στὰ ὀνόματα, βαθμῶν παράθεσης στὰ ἐπίθετα καὶ χρόνων στὰ ρήματα εἶναι πολὺ συνηθισμένο φαινόμενο καὶ ὑπαγορεύεται κατὰ κανόνα ἀπὸ λόγους νοηματικῆς ἐξομάλυνσης τοῦ κειμένου καὶ προσαρμογῆς στὰ δεδομένα τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας.

Παραδείγματα:

C.Ph. 10,6

«comptos ebore ac *vitro* parietes» «τοὺς ἐλέφαντί τε καὶ *ψηφῖσιν* ἠσκημένους τοίχους»

Ov.Met. 14,603 sq.

«*repurgat* rt respersit» «*ἀπεκάθηρέ* τε καὶ διεσκέδασε»

Ov.Met. 13,322

«*morbis* iraque furentem» «τῷ τε *πάθει* καὶ τῇ ὀργῇ λυττῶντα...»

C. Ph. 22,16

«paucis *minimisque*» «ὀλίγοις καὶ *μικροῖς*»

Πρβ. ἐπίσης: Met. 14,499· 14,532· C. Ph. 8,6· Her. 14,55 κ.ἄ.π.[1].

2. Ἐξωτερικὴ μορφὴ

Ἡ ἐξωτερικὴ μορφὴ τῶν ζευγῶν, δηλ. ἡ θέση τῶν λέξεών τους στὸ ἑλληνικὸ κείμενο, παρουσιάζει ἐξαιρετικὸ ἐνδιαφέρον. Παρατηροῦμε δηλ. ὅτι, ἀνάλογα μὲ τοὺς ἐκφραστικοὺς κανόνες τῆς Ἑλληνικῆς, οἱ λέξεις τῶν λατινικῶν ζευγῶν στὴ μεταφορά τους στὴν Ἑλληνικὴ ἄλλοτε ἀ ν τ ι σ τ ρ έ φ ο ν τ α ι, ἄλλοτε δ ι α χ ω ρ ί ζ ο ν τ α ι κι ἄλλοτε σ υ ν ε ν ώ ν ο ν τ α ι.

Οἱ παράγοντες ποὺ ἐπηρεάζουν τὴν μορφὴ ποὺ παίρνουν τὰ ζεύγη στὴν Ἑλληνικὴ εἶναι οἱ ἑξῆς: α. Ἡ ρυθμικὴ μορφὴ τοῦ τέλους τῶν περιόδων καὶ προτάσεων (clausula ~ ρυθμικὴ ἀπόληξη)[2] τῆς λόγιας βυζαντινῆς γλώσσας, β. Οἱ κλασσικὲς φόρμουλες, δηλ. οἱ τυποποιημένες μορφὲς μὲ τὶς ὁποῖες ἀπαντοῦν στὴν Ἑλληνικὴ ὁρισμένα παρατακτικὰ ζεύγη, καὶ γ. Τὸ περιεχόμενο τῶν ζευγῶν, ὅσον ἀφορᾶ τὴ σχέση τῶν λέξεών τους καὶ τὴν σχέση τους μὲ τὰ λοιπὰ μέρη τῆς πρότασης.

---

1. Ἐδῶ θὰ πρέπει νὰ ἀναφερθοῦμε καὶ στὴν συνήθεια τοῦ Πλανούδη νὰ δημιουργῇ στὴ μετάφραση παρατακτικὰ ζεύγη μὲ σφικτότερη συμπλοκὴ ἀπ' ὅ,τι τὰ ἀντίστοιχα λατινικά. Π.χ.

C.Ph. 72,3

«adversari *ac* repugnare» «ἀντιστατεῖν *τε καὶ* διαμάχεσθαι»

C.Ph. 72,28

«alligat *et* constringit» «συνδεῖ *τε καὶ* περισφίγγει»

Ov.Met. 12,529

«animo oculis*que*» «*τῇ τε* ψυχῇ *καὶ* τοῖς ὀφθαλμοῖς»

2. Στὴν Ἑλληνικὴ τὸν ὅρο clausula ὁ καθηγητὴς Α. ΤΣΟΠΑΝΑΚΗΣ ἐπιτυχημένα ἀπέδωσε ὡς «ρυθμικὴ ἀπόληξη».

α. Ρυθμικὴ ἀπόληξη (Clausula)

Εἶναι γνωστὸ ὅτι ἀπὸ τὰ κλασσικὰ ἤδη χρόνια τὸ τέλος τῶν περιόδων καὶ τῶν προτάσεων στὰ πεζὰ κείμενα ἀκολουθεῖ κάποιο ρυθμό, ποὺ βασίζεται στὴν ἀρχὴ τῆς προσωδίας. Οἱ συνηθέστερες μορφὲς του εἶναι ὁ διδάκτυλος (– ∪ ∪ – ∪ ∪), ὁ παιὰν (∪ ∪ ∪ ⏑) καὶ ὁ διτροχαῖος (– ∪ – ⏑).Ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὅμως τοῦ 4ου μ.Χ. αἰώνα ὁ ρυθμὸς αὐτὸς βασίζεται ὄχι στὴν προσωδία ἀλλὰ στὸν τόνο τῶν λέξεων (Νόμος τοῦ Meyer[1]). Σχετικὰ μὲ τὴ φύση τῆς τονικῆς αὐτῆς ρυθμικῆς ἀπόληξης ὁ Fr. Dölger παρατηρεῖ[2]: «ὁ κανόνας ποὺ διέπει τὴν ρυθμικὴ ἀπόληξη τῶν προτάσεων τοῦ βυζαντινοῦ λόγου μπορεῖ νὰ ὁρισθῆ ὡς ἑξῆς: μεταξὺ τῶν δύο τελευταίων τονιζομένων συλλαβῶν μιᾶς πρότασης βρίσκονται συνήθως δύο ἢ τέσσερες ἢ ἕξη ἄτονες συλλαβές. Τὸ νὰ μὴ ὑπάρχη καμιὰ συλλαβὴ ἢ νὰ ὑπάρχουν μία, τρεῖς, πέντε κ.λ.π. ἀποφεύγεται. Μετὰ τὸν τελευταῖο τόνο μπορεῖ νὰ ἔχουμε ὁτιδήποτε. Ἔτσι οἱ κατ' ἐξοχὴν μορφὲς ρυθμικῆς ἀπόληξης μπορεῖ νὰ εἶναι: ´– ∪ ∪ ´–, ´– ∪ ∪ ´– ∪ (ὁ ἀδώνιος δηλ., ποὺ ἀποφεύγεται ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους), ´– ∪ ∪ ´– ∪ ∪, ´– ∪ ∪ ∪ ∪ ´–, ´– ∪ ∪ ∪ ∪ ´– ∪, ´– ∪ ∪ ∪ ∪ ´– ∪ ∪ κλπ.»[3].

Μὲ βάση τὸν κανόνα αὐτὸ διαπιστώνεται ὅτι κι ὁ Μ. Πλανούδης στὶς μεταφράσεις του δείχνει προτίμηση σὲ ποσοστὸ 85% στὶς ἀκόλουθες μορφὲς ρυθμικῆς ἀπόληξης: ´– ∪ ∪ ´–, ´– ∪ ∪ ∪ ∪ ´–, ´– ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ´– καὶ σπανιώτατα ´– ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ´–, μὲ καμιά, μία ἢ δύο ἄτονες συλλαβὲς στὸ τέλος[4].

Ἕνα ἀπὸ τὰ μέσα ποὺ χρησιμοποιεῖ ὁ Μ. Πλανούδης γιὰ τὴν ἐπίτευξη τῆς ρυθμικῆς αὐτῆς ἀπόληξης εἶναι καὶ ἡ ἀντιστροφὴ ἢ ὁ διαχωρισμὸς τῶν μελῶν τῶν παρατακτικῶν ζευγῶν τῆς Λατινικῆς στὴν μεταφορά τους στὴν Ἑλληνική, ὅταν αὐτὰ βρίσκωνται πρὸς τὸ τέλος τῶν προτάσεων.

(1) Ἀντιστροφὴ τῶν μελῶν

C.Ph. 74,9	
«. .voluntatis *integra* atque *absoluta* libertas.»	«...ἡ τῆς προαιρέσεως αὐτοεξουσιότης *ἀφειμένη καὶ ἀκολόβωτος*.» (´– ∪ ∪ ∪ ∪ ´– ∪ ∪)[5]

1. W. Meyer (aus Speyer), *Der akzentuirte Satzschluss in der byzantinischen Prosa vom 4.-16. Jh.*, Göttingen, 1891, καὶ *Gesammelte Abhandlungen*, Berlin 1905, II 202-236.

2. Ἰδ. *Εὐχαριστήριον Franz Dölger zum 70. Geburtstage* (Κεφ. Die Regelung des Prosarhythmus bei den Byzantinern), Θεσσαλονίκη 1961, σ. 59-61.

3. Περισσότερα στοιχεῖα σχετικὰ μὲ τὴν ρυθμικὴ τοῦ βυζαντινοῦ πεζοῦ λόγου μπορεῖ νὰ βρῆ κανεὶς στὶς μελέτες τοῦ A. Groot, *La prose métrique des Anciens*, Paris 1926 καὶ τοῦ S. Skimina, <Etat actuel des études sur le rythme de la prose grecque, II>: Eos Suppl. II Lwow Soc. pol. de philol., καὶ Paris Les Belles Lettres, 1930.

4. Σχετικὰ μὲ τὴ ρυθμικὴ ἀπόληξη τόσο τῶν μεταφράσεων, ὅσο καὶ τῶν ἄλλων ἔργων τοῦ Μ. Πλανούδη θὰ βροῦμε τὴν εὐκαιρία νὰ μιλήσουμε προσεχῶς ἐκτενέστερα.

5. Τὸ ζεῦγος αὐτό, ὅπως καὶ τὰ ἑπόμενα, ἂν τὸ ἀπέδιδε μὲ τὴν μορφὴ ποὺ ἔχει στὰ

C.Ph. 8,44
«*dissonae multiplicesque* sententiae» «*πολυειδεῖς καὶ ἀξύμβατοι γνῶμαι,*» (– ⏑ ⏑ – ⏑ ⏑ – ⏑)

C.Ph. 2,4
«quibus ab *inferiore* ad *superius* elementum esset ascensus.» «*ὡς οὔσης ἀνόδου πρὸς τὸ ὑπερκείμενον ἐκ τοῦ ὑποτεταγμένου.*» (– ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ – ⏑)

Ov.Met. 1,558 sq.
«te *coma*, te *citharae*, te nostrae, laure, *pharetrae*;» «*καὶ σέ, ὦ Δάφνη, καὶ κιθάρα ἐμὴ καὶ φαρέτρα καὶ κόμη.*» (– ⏑ ⏑ – ⏑ ⏑ – ⏑ ⏑ – ⏑)

Ov. Her. 7,26
«Aenean animo *nox*que *dies*que refert.» «*καὶ Αἰνείαν ἐν τῇ ψυχῇ ἡμέρα καὶ νὺξ ἀναφέρει.*» (– ⏑ ⏑ – ⏑ ⏑ – ⏑)[1]

Ov. Her. 10,117
«In me iurarunt *sommus ventus*que *fides*que:» «*κατ' ἐμοῦ συνώμοσαν ὕπνος καὶ πίστις καὶ ἄνεμος,*» (– ⏑ ⏑ – ⏑ ⏑ – ⏑ ⏑)

S.Sc. IV,17
«Sua luce *lustret* et *compleat*.» «*τοῦ οἰκείου φωτὸς πληροῦν καὶ λαμπρύνειν.*» (– ⏑ ⏑ – ⏑)

Ιρβ. ἐπίσης: C.Ph. 16,8· 20,11· Ov.Met. 2,425· 5,267· 10,233· Her. 5,159· 11,64 κ.ἄ.π.

(2) Διαχωρισμὸς τῶν μελῶν

C.Ph. 20,3
«*pluribus maximis*que abundes...» «*πλείστων εὐπορεῖς καὶ μεγίστων.*» (– ⏑ ⏑ – ⏑)

C.Ph. 32,7
«*gaudio laetitia*que metiuntur;» «*εὐφροσύναις μετροῦσι καὶ τέρψεσιν.*» (– ⏑ ⏑ – ⏑ ⏑ – ⏑ ⏑)

Ov.Met. 12,626
«*onus invidiam*que removit...» «*καὶ τὸ βάρος ἀπεσείσατο καὶ τὸν φθόνον·*» (– ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ – ⏑)

Ov.Her. 6,70
«*os*que *sinus*que madent.» «*τό τε πρόσωπον διαβέβρεκται καὶ ὁ κόλπος.*» (– ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ – ⏑)

λατινικά, δὲν θὰ τοῦ ἔδινε τὴν ἐπιθυμητὴ ἀπόληξη (δηλ. τὸ «ἀκολόβωτος καὶ ἀφειμένη», δίνει: – ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ – ⏑).

1. Ἔτσι καὶ Met. 12,46. Στὰ δύο αὐτὰ χωρία λόγοι ρυθμικῆς ἐπιβάλλουν τὴν μορφὴ «νὺξ-ἡμέρα». Σχετικὰ μὲ τὴν τυποποιημένη μορφὴ τοῦ ζεύγους αὐτοῦ βλ. παρακάτω.

S.Sc. VII,25

«*magnis* et *praestantibus* viris,» «τοῖς *μεγάλοις* ἀνδράσι καὶ *ὑπερέχουσι*,» (– ∪ ∪ – ∪ ∪ ∪ ∪ – ∪ ∪)

Πρβ. ἐπίσης C.Ph. 22,7· 46,4· Met. 12,662· 12,375· 13,951· 14,173· Her. 18,53· S. Sc. VII,24 κ.ἄ.

Στὰ δύο παραδείγματα ποὺ ἀκολουθοῦν ἔχουμε μαζὶ καὶ διαχωρισμὸ καὶ ἀντιστροφὴ μελῶν:

Met. 15,680

«*pater* est et *rector* uterque.» «καὶ *ἡγεμὼν* ἐστὶ ἑκάτερος καὶ *πατήρ*.» (– ∪ ∪ ∪ ∪ –)

Ov.Her. 3,32

«et tripodas septem *pondere* et *arte* pares;» «καὶ τρίποδας ἑπτὰ τὴν *τέχνην* ἴσους καὶ τὸν *σταθμόν*.» (– ∪ ∪ ∪ ∪ –)

β. Τυποποιημένα παρατακτικὰ ζεύγη τῆς Ἑλληνικῆς.

Πολλὰ παρατακτικὰ ζεύγη τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἔχουν τυποποιημένη μορφή, ποὺ τὴν ἐπέβαλαν λόγοι μετρικοῦ ἐξαναγκασμοῦ ἢ λόγοι συνηθείας[1].

Ἔτσι π.χ. τὸ ζεῦγος τῶν ἐννοιῶν «μέρα-νύκτα» ἀπὸ τὶς 16 φορὲς ποὺ ἀπαντᾶ στὸν Ὅμηρο στὶς 15 ἔχει τὴ μορφὴ «νύκτα-μέρα». Αὐτὸ προφανῶς συμβαίνει γιατί, καθὼς βρίσκεται σχεδὸν πάντα στὸ τέλος τοῦ στίχου, ἡ μορφὴ αὐτὴ ἐξυπηρετεῖ τὸ μετρικό του κλείσιμο[2].

Ἔτσι καὶ ὁ Πλανούδης, κάθε φορὰ ποὺ συναντᾶ στὸ λατινικὸ κείμενο ἕνα τέτοιο ζεῦγος, τὸ μεταφέρει στὴν Ἑλληνικὴ μὲ τὴν παραδοσιακή του μορφή, ἄσχετα ἀπὸ τὴ μορφὴ ποὺ ἔχει στὰ λατινικά. Ἐννοεῖται ὅτι, ὅταν βρίσκεται στὸ τέλος περιόδου, ὁ μεταφραστὴς φροντίζει κατὰ κανόνα καὶ γιὰ τὴν ρυθμικὴ ἀπόληξη.

Παραδείγματα:

Ov.Met. 13,574

«(Iuno) *coniunx*que *soror*que» *ἀδελφή* τε καὶ *σύνευνος*»[3]

---

1. Πρβ. τὰ τυποποιημένα ζεύγη τῆς νέας ἑλληνικῆς: νύφη-γαμπρός, Χριστὸς-Παναγιά, ἄσπρο-μαῦρο, ἁρματωλοὶ καὶ κλέφτες κ.ἄ.π. στὶς μελέτες τοῦ Φ. ΚΑΚΡΙΔΗ καὶ τοῦ BAUD-BOVY ποὺ προαναφέραμε.

2. Πρβ. Σ 340 καὶ Ω 745 «... νύκτας τε καὶ ἤματα...». Μόνο στὸ Ψ 186, ὅπου βρίσκεται στὴν ἀρχὴ τοῦ στίχου, ἔχει τὴν μορφή, «ἤματα καὶ νύκτας».

3. Ἔτσι καὶ Her. 16,166:

«*nupta soror*que Iovis» «ἡ τοῦ Διὸς *ἀδελφή* τε καὶ *σύζυγος*...»

Τὸ ζεῦγος αὐτὸ τὸ συναντοῦμε δύο φορὲς στὸν Ὅμηρο (Π 432 καὶ Σ 356) καὶ μία φορὰ στὸν *Ὕμνο εἰς Ἀφροδίτην* (στ. 40): «Ἥρης, κασιγνήτης ἀλόχου τε». Τὴν ἴδια μορφὴ ἔχει καὶ

Ov. Met. 1,769	
«quod nos *audit*que *videt*que»	«ὃ νῦν ἡμᾶς καὶ *ὁρᾷ* καὶ *ἀκούει*,»[1]
Ov. Met. 4,263	
«perque novem luces expers *undae*que *cibi*que»	«καὶ δι' ἡμερῶν ἐννέα *βρωτοῦ* καὶ *ποτοῦ* παντὸς ἀφεστηκυῖα,»[2]
Ov. Met. 14,807	
«talibus adfatur *divum*que *hominum*que parentem»	«τοιάδε πρὸς τὸν πατέρα *ἀνδρῶν* τε *καὶ θεῶν* λέγει:»[3]
Ov. Met. 1,354	
«quoscumque videant *occasus* et *ortus*	«ἣν *ἀνατολὴ* καὶ *δύσις* ὁρᾷ,»[4]
C. Ph. 8,3	
«de *humanarum divinarum*que rerum scientia disserebas?»	«*θείων* τε πέρι καὶ *ἀνθρωπίνων* πραγμάτων ὡμίλεις;»[5]

Πρβ. ἐπίσης: Met. 2,65 καὶ 6,312[6]

στὴν *Αἰνειάδα* τοῦ Βεργιλίου (1,46 «ego, Iovis et soror et coniunx» καὶ 10,607 «o germana mihi atque eadem gratissima coniunx») ὅπως καὶ στὴν *Ὀκταβία* τοῦ Σενέκα (219 ἑξ.) «tu quoque, terris altera Juno, soror Augusti coniunxque».

1. Πολὺ συχνὰ ἀπαντᾶ τὸ ζεῦγος αὐτὸ στοὺς Προσωκρατικούς, π.χ. Ἐπιχ. Β12 «νοῦς ὁρᾷι καὶ νοῦς ἀκούει». Μέλισσος Β8 «καὶ ἡμεῖς ὀρθῶς ὁρῶμεν καὶ ἀκούομεν»· ἔτσι καὶ Δημοκρ. Β11. Στὸν Ὅμηρο τὸ συναντᾶμε 3 φορὲς (Γ 277, λ 109 καὶ μ 323). Ἐπίσης ἕνα ἀπὸ τὰ ποιητικὰ τῆς *Consolatio* τοῦ Βοηθίου (71) ἀρχίζει μὲ τὸν ὁμηρικὸ στίχο: «Πάντ' ἐφορᾶν καὶ πάντ' ἐπακούειν» (Ὁμ. Γ 277).

2. Μὲ τὴ μορφὴ αὐτὴ ἀπαντᾶ τὸ ζεῦγος πολλὲς φορὲς στὸν Ὅμηρο (α 191, ζ 209, 246, 248, ο 490, κ 176 καὶ μ 320). Σὲ δύο μόνο χωρία (Τ 210 καὶ ν 72) ἔχει τὴν μορφὴ «πόσις - βρῶσις». Ἐξ ἄλλου εἶναι πολὺ συχνὸ στὴν Καινὴ Διαθήκη καὶ στοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας. Π.χ. *Ἑβρ.* 9,10· *Ρωμ.* 14,17· *Κολ.* 2,16· Κλ. Ἀλεξ., *Στρ.* 5,10 κ.ἄ.

3. Ἡ ἔκφραση «ἀνδρῶν τε θεῶν τε» εἶναι πολὺ συνηθισμένη στὸν Ὅμηρο (Α 544, Ε 426, Θ 49, Ι 182, Π 458 κ.ἄ.π).

4. Ἡ συνηθέστερη μορφή του εἶναι αὐτή. Πρβ. Δίων Κασσ. 60,19,4· Πολύβ. 3,36,6· 3,37,67 καὶ 5,44,11. Ἀλλὰ τὸ βρίσκουμε καὶ μὲ τὴ μορφὴ «δύσις-ἀνατολὴ»(Δίων Κασσ. 41,14,3· Κύριλλος Ἱεροσ., *Κατ. Μυστ.*, 19,9 κ.ἄ.)

5. Πρβ. Πλατ. *Φαιδρ.* 259 D «λόγους θείους τε καὶ ἀνθρώπινους». Ἔτσι καὶ στὸν Θουκ. 5,105,2 καὶ 5,112,2.

6. Στὶς *Ἡρωίδες* (3,9) συναντᾶμε ἕνα ζεῦγος κυρίων ὀνομάτων ποὺ ἀξίζει νὰ τὸ ἀναφέρουμε:

«Nam simul *Eurybates* me *Talthybiusque* vocarunt, *Eurybati* data sum *Talthybioque* comes»	«Καὶ γὰρ ὡς ὁ *Ταλθύβιός* με καὶ *Εὐρυβάτης* ἐκάλεσαν, καὶ ὁμοῦ τῷ *Ταλθυβίῳ* τε καὶ *Εὐρυβάτῃ* παρεδόθην ἀπιέναι»

Τὸ ζεῦγος αὐτὸ τῶν ὀνομάτων ἀπαντᾶ μόνο μία φορὰ στὸν Ὅμηρο (Α 320) μὲ τὴν μορφὴ «Ταλθύβιος-Εὐρυβάτης»:

γ. Νοηματικὸ περιεχόμενο.

Τὰ μέλη τῶν παρατακτικῶν ζευγῶν, ποὺ ὁ Ὀβίδιος ἀναγκάζεται γιὰ μετρικοὺς ἰδίως λόγους εἴτε νὰ τὰ διαχωρίση εἴτε νὰ τὰ ἀντιστρέψη, στὴν πεζή του μετάφραση ὁ Πλανούδης τὰ ἐπαναφέρει στὴ φυσικὴ νοηματική τους σειρά, φροντίζοντας συγχρόνως καὶ τὴ ρυθμικὴ ἀπόληξη.

Ἔτσι στὰ παρακάτω δύο παραδείγματα ἔχουμε ἐπαναντιστροφὴ τῶν μελῶν:

Ov. Met. 8,163

«Ludit et ambiguo lapsu *refluit fluit*que» — «παίζει καὶ ἀμφιβόλῳ ρεύματι *ῥεῖ* τε καὶ *ἀντιῤῥεῖ*,»

Ov. Her. 4,58

«*Thesides Theseus*que duas rapuere sorores:» — «*Θησεὺς* δὲ καὶ *Θησείδης* διττὰς ἥρπασαν *ἀδελφάς*·»[1]

Πρβ. ἐπίσης: Met. 4,766· 2.793· Her. 3,65 καὶ 7,121

Συνένωση καὶ ταυτόχρονα ἐπαναντιστροφὴ τῶν μελῶν ἔχουμε στὰ ἑξῆς δύο:

Ov. Her. 2,70

«et *tauri* mixtaque forma *viri*,» — «καὶ τὸ συμμιγὲς εἶδος *ἀνδρός* τε καὶ *ταύρου*,»

Ov. Met. 14,435

«Talia multa mihi longum *narrata* per annum *visa*que sunt» — «Τοιαῦτα μέντοι πολλὰ κατὰ τὸ μῆκος ἐκείνου τοῦ ἔτους καὶ *ὡράθη* καὶ *ἀνηγγέλθη*.»

Πρβ. ἐπίσης Met. 10,454

Β. ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΙΚΑ ΠΑΡΑΤΑΚΤΙΚΑ ΖΕΥΓΗ

1. Λατινικὴ λέξη ~ Παρατακτικὸ ζεῦγος

Στὶς μεταφράσεις γενικὰ ἡ ἀπόδοση μιᾶς λέξης μὲ δύο παρατακτικὰ ἑνωμένες εἶναι ἕνας μεταφραστικὸς τρόπος ποὺ χρησιμοποιεῖται γιὰ νὰ διευκολυνθῆ ἡ σκέψη νὰ συλλάβη τὸ πλῆρες περιεχόμενο, σὲ βάθος καὶ πλάτος, τῆς μεταφραζόμενης ἔννοιας. Ὁ τρόπος αὐτὸς ἐφαρμόζεται, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον,

---

Ἀλλ' ὅ γε *Ταλθύβιόν τε καὶ Εὐρυβάτην* προσέειπε,
τώ οἱ ἔσαν κήρυκε καὶ ὀτρηρὼ θεράποντε

Προφανῶς τὸ χωρὶο αὐτὸ εἶχε στὸ νοῦ του ὁ Μ. Πλανούδης καὶ ἀντέστρεψε καὶ τὶς δύο φορὲς τὸ λατινικὸ ζεῦγος «Eyrybates-Talthybius».

1. Ἐδῶ, ὅπως καὶ σ' ἄλλες ἀνάλογες περιπτώσεις (ἰδ. κατ. Ov. *Her.* 2,70 «εἶδος ἀνδρός τε καὶ ταύρου»), ἰσχύει ὁ νόμος τοῦ πρώτου καὶ καλύτερου (Πρβ. **Φ. Ι. ΚΑΚΡΙΔΗ**, <Ἡ παράταξη τῶν οὐσιαστικῶν στὸν Ὅμηρο>, *Ἐπιστ. Ἐπετηρὶς Φιλοσ. Σχολῆς*, Παραρτ. 4, Θεσσαλονίκη, 1960, σ. 3) π.χ. Ὁμ. Γ 288 «Πρίαμος Πριάμοιό τε παῖδες».

στὴν ἀπόδοση τῆς ἐνέργειας τῶν ρημάτων[1]· στὶς μεταφράσεις τοῦ Μ. Πλανούδη βλέπουμε νὰ χρησιμοποιεῖται γιὰ τὴν ἀπόδοση κι ἄλλων μερῶν τοῦ λόγου, καὶ μάλιστα σὲ μεγάλο βαθμό. Στὴ μετάφραση π.χ. τῆς *Consolatio*, ὅπου ἁπαντᾶ 88 φορές, χρησιμοποιεῖται γιὰ τὴν ἀπόδοση οὐσιαστικῶν (21), ἐπιθέτων (30), ρημάτων (34) καὶ συνδέσμων (3).

Στὶς ἄλλες μεταφράσεις εἶναι σχετικὰ περιορισμένη ἡ χρήση τοῦ μεταφραστικοῦ αὐτοῦ τρόπου. Ἔτσι, στὰ 15 βιβλία τῶν *Μεταμορφώσεων* ἁπαντᾶ μόνο 32, στὶς *Ἡρωίδες* 5 καὶ στὸ *Ἐνύπνιο τοῦ Σκιπίωνος* 2 φορές.

Τὰ μεταφραστικὰ αὐτὰ ζεύγη εἶναι κατὰ τὸ περιεχόμενό τους ἄλλα ταυτολογικὰ ἢ σχεδὸν ταυτολογικά, κι ἄλλα περιγραφικά.

Στὰ ταυτολογικά, τὸ ἕνα ἀπὸ τὰ μέλη τοῦ ζεύγους ἀποτελεῖ συμπλήρωση τῆς ἔννοιας τοῦ ἄλλου ἢ ἁπλῶς εἶναι ἐπανάληψη τῆς ἴδιας ἔννοιας μὲ διαφορετικὴ λέξη.

Μὲ τὰ περιγραφικά, ποὺ συνήθως εἶναι περιγραφὲς ρημάτων, ὑποβοηθεῖται ἡ φαντασία τοῦ ἀναγνώστη στὸ ζωντάνεμα τῶν λεπτομερειῶν τῆς ἐνέργειας τῶν ρημάτων ἢ στὴν ὁλοκλήρωση τῆς εἰκόνας καὶ τοῦ περιεχομένου τῶν ὀνομάτων.

α. Ταυτολογικὰ ἢ συνώνυμα μεταφραστικὰ ζεύγη.

C. Ph. 26, 2 «fama» ~ «φήμη καὶ διαβόησις»
36, 1 «magistratus» ~ «ἐπιτροπεία ἢ δυναστεία»
38, 8 «potens» ~ «ἰσχύων καὶ δυνατὸς»
46,20 «anxietas» ~ «ἄση καὶ ἀδημονία»[2]

Ov. Met. 9,577 «sceleratus» ~ «ἀθέμιτος καὶ ἀνόσιος»[3]
8,810 «fames» ~ «λιμὸς καὶ πεῖνα»[4]
1, 24 «caecus» ~ «τυφλὸς καὶ ἀδιάκριτος»[5]

---

1. Ὁ Ι. Θ. ΚΑΚΡΙΔΗΣ, *Μεταφραστικὸ πρόβλημα*, Ἀθῆναι 1966 σ. 79 τὸν ὀνομάζει «περιγραφικό».

2. Τὸ ἴδιο ζεῦγος ἁπαντᾶ 2 φορ. στὸν Φιλ. Ἰουδαῖο (*Περὶ τοῦ τὸ χεῖρον τῷ κρ. φιλ. ἐπιτίθ.* 26,98 καὶ *περὶ Ἰωσ.* 17,90).

3. Πρβ. C. Ph. 8,28 «scelerata» ~ «ἔκθεσμα καὶ ἀνοργίαστα».

4. Ὁ BOISSONADE στὴν ἔκδοση τῆς μετάφρασης τῶν *Μεταμορφώσεων* σχολιάζοντας τὸ χωρίο γράφει: «Ovidius: Visa tamen sensisse famem, non F a m e m. Planudes, additis verbis «καὶ πείνης», voluit indicare non esse deam ipsam, sed morbum, et languidissimo hoc additamento Ovidianum perdidit acumen. . . .». Ἡ δική μας γνώμη εἶναι ὅτι ὁ Πλανούδης πρόσθεσε τὶς λέξεις «καὶ πείνης» γιὰ νὰ ἐπιτύχη στὴν ἀπόληξη τὸν ρυθμὸ – ∪ ∪ – ∪ ∪ («λιμοῦ καὶ πείνης αἰσθάνεσθαι.»), ὅπως αὐτὸ θὰ φανῇ κατωτέρω στὴν διαπραγμάτευση τῆς δημιουργίας μεταφραστικῶν ζευγῶν γιὰ τὴν ἐπίτευξη τῆς ρυθμικῆς ἀπόληξης. Ἐξ ἄλλου καὶ τὶς 15 φορὲς ποὺ ἁπαντᾶ ὁ Πλανούδης τὴ λέξη fames στὶς *Μεταμορφώσεις* τὴν ἀποδίδει μὲ τὶς λέξεις «λιμὸς» ἢ «πεῖνα», ἄσχετα ἂν πρόκειται γιὰ τὴ νόσο ἢ τὴν θεότητα.

5. Πρβ. Ov. Her. 11,1 «caecus» ~ «τυφλὸς καὶ ἀσαφὴς»

β. Περιγραφικὰ μεταφραστικὰ ζεύγη.

C.Ph. 2,10 «detraho» ~ «ὑποσπῶ καὶ προσποιοῦμαι»
8,44 «desero» ~ «ἐξίσταμαι καὶ ἐγκαταλείπω»
Ov.Met. 2,424 «iurgia» ~ «λοιδορίαι καὶ διαμάχαι»
Her. 12,156 «serta» ~ «σύνταγμα καὶ στέφανοι»[1]

Ἀλλὰ γιὰ τὸν Πλανούδη τὰ μεταφραστικὰ αὐτὰ ζεύγη, ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἐξυπηρετοῦν νοηματικὲς ἀνάγκες, ἀποτελοῦν, μπορεῖ νὰ πῆ κανείς, καὶ λεκτικὸ παιχνίδι[2] ὅπως ἐπίσης καὶ ἕνα μέσο, ἀπὸ τὰ πολλὰ ποὺ χρησιμοποιεῖ, γιὰ

---

1. Παραθέτουμε κατωτέρω ὅλα τὰ χωρία τῶν λατινικῶν κειμένων, ὅπου ὁ Πλανούδης ἀποδίδει μὲ μεταφραστικὸ παρατακτικὸ ζεῦγος μία λατινικὴ λέξη ἢ ἔννοια:
C.Ph. 2,1 «perspicacibus»· 2,10 «detraherent»· 3,22 «varias»· 6,5 «innocentis»· 6,10 «improborum»· 6,12 «numerosus»· 6,13 «inutiles»· 8,2 «collecto in vires animo»· 8,28 «scelerata»· 8,31 «perditum ire»· 8,31 «fas fuerit»· 8,37 «dignitatem»· 8,43 «merita»· 8,44 «deserat»· 12,4 «fortuita»· 14,12 «perhorresceris»· 14,17 «iniurius»· 16,4 «fovi»· 18,3 «fomenta»· 20,3 «inane»· 20,10 «decesserit»· 20,26 «metuat»· 22,2 «vilescat»· 22,18 «probi»· 22,31 «apposita»· 22,31 «appositis»· 24,1 «caelo»· 24,1 «insciis»· 24,2 «libertatis»· 24,7 «cohaerentem»· 24,8 «liberum»· 24,18 «vitiosae»· 26,1 «tacita»· 26,2 «fama»· 28,4 «fragilis»· 32,10 «celebritatem»· 36,1 «magistratibus»· 36,2 «indignemur»· 38,8 «potentem»· 38,9 «prosternit»· 40,6 «gratiam»· 44,3 «supplicabis»· 44,5 «voluptariam»· 46,13 «laetissimum»· 46,20 «anxietatibus»· 48,25 «participatione»· 50,5 «colliguntur»· 50,18 «convenientibus»· 50,20 «dum»· 50,28 «dissolvantur»· 50,25 «suum»· 50,27 «corrumpunt»· 50,29 «relabuntur»· 50,33 «quoad»· 50,40 «patuit»· 52,18 «salus»· 54,4 «supplicia»· 54,8 «corroborent»· 54,9 «sospes»· 56,26 «infirmitas»· 56,28 «deficiunt»· 56,31 «transversos»· 56,31 «fragiles»· 56,35 «simpliciter»· 58,5 «quantumlibet»· 58,5 «saeviant»· 58,8 «praecipuum»· 60,9 «finiret»· 62,2 «florere»· 64,1 «perturbat»· 64,1 «decernas»· 64,3 «coerceat»· 64,4 «oneris»· 64,5 «angusto limite temporis saepti»· 64,7 «stabilitate»· 64,10 «explicata»· 64.13 «nexum»· 64,16 «firmitati»· 64,32 «perstringam»· 64,32 «profunditate»· 64,46 «pertimescit»· 64,51 «pessimis»· 66,15 «quae concessa sunt»· 66,19 «(virtus)»· 70,5 «petit»· 72,34 «humilitatis»· 78,14 «digna».
Ov. Met. 1,24 «caeco»· 1,57 «passim»· 1,109 «inarata»· 1,496 «sterilem»· 2,424 «iurgia»· 4,503 «trita»· 5,50 «integer»· 6,559 «salire»· 7,416 «alimenta»· 7,419 «astu»· 7,446 «iactata»· 7,830 «dolet»· 8,537 «dum»· 8,810 «famem». 9,262 «populabile»· 9,342 «oblectamina»· 9,577 «scelerate»· 9,599 «mutanda»· 9,618 «expugnare»· 10,14 «leves»· 10,131 «statuit»· 10,359 «digna»· 10,596 «inficit»· 10,602 «titulum»· 11,502 «agitur»· 13,112 «debilitaturum»· 13,208 «aperti»· 13,377 «sapienter»· 13,516 «inferias»· 13,631 «urbem»· 15,329 «titubat».
Ov. Her. 4,138 «poterit»· 11,1 «caecis»· 12,156 «serta»· 13,40 «feret»· 14,314 «iners».
S.Sc. 3,15 «habeto»· 9,65 «naturam».

2. Ὅτι ὁ Πλανούδης ἀρέσκεται ἰδιαίτερα στὰ λεκτικὰ παιχνίδια μαρτυρεῖται ἀπὸ διασωθέντα κείμενά του. Βλ. M. Treu <Antistoichien>, *B.Z.* 5(1869) 337-338 καὶ Ed. Kurtz <Zu der itazistischen Spielerei> *B.Z.* 6(1897) 150.

τὴν ἄρτια ἐξωτερικὴ μορφὴ τοῦ λόγου καὶ ἰδιαίτερα γιὰ τὴν ἐπίτευξη τῆς ἐπιθυμητῆς ρυθμικῆς ἀπόληξης τῶν προτάσεων.

Ἐξετάζοντας χωριστὰ τὶς δύο αὐτὲς περιπτώσεις παρατηροῦμε τὰ ἑξῆς: Κατ' ἀρχὰς ὁ Μ. Πλανούδης, μὲ τὴν δυνατότητα ποὺ τοῦ προσφέρει ὁ πλοῦτος τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας, ἀποδίδει διαφορετικὰ σχεδὸν πάντοτε, ὅσες λατινικὲς λέξεις ἀπαντοῦν συχνὰ στὰ κείμενα ποὺ μεταφράζει. Παρατηρεῖται ὅμως καὶ τὸ φαινόμενο νὰ ἀποδίδῃ τὶς συχνὲς αὐτὲς λέξεις, χρησιμοποιώντας καὶ μεταφραστικὰ ζεύγη, ποὺ τὰ μέλη τους τὰ χρησιμοποιεῖ σ' ἄλλα χωρία, μόνα τους, γιὰ τὴν ἀπόδοση τῆς ἴδιας λατινικῆς λέξης.

Παράδειγμα ἡ λέξη supplicia, ποὺ ἀπαντᾶ στὴν *Consolatio* 26 φορές· γιὰ τὴν ἀπόδοσή της ὁ Πλ. χρησιμοποιεῖ τὶς λέξεις: «κολάσεις» (60,18· 60,22· 60,33· 64,44), «ταλαιπωρίαι» (60,25· 64,42· 64,47· 78,45), «βάσανοι» (58,13· 64,14· 60,24), «δίκαι» (60,13), «τιμωρίαι» (60,25· 64,42· 64,47· 78. 45) κλπ. Στὸ 54,4 ὅμως μεταφράζει: «*supplicia* luit» «*κολάσεις* καὶ *δίκας* ὑπέχει».

Ἐπίσης ἡ λέξη potens, ποὺ ἀπαντᾶ στὴν Cons. 20 φορές· Ὁ Πλανούδης τὴν ἀποδίδει: «δυνατὸς» (46,26), «δυνάμενος» (52,27· 56,22...), «ἰσχυρὸς (56,3). Στὸ 38,8 ὅμως «*potentem* censes» ~ «*ἰσχύοντα* καὶ *δυνατὸν* κρίνεις»[1].

Στὶς *Μεταμορφώσεις* τὸ ρῆμα «salio» (6 φορὲς) τὸ ἀποδίδει: «πηδῶ» (6,381), «σπαίρω» (6,390)· ἀλλὰ λίγο πιὸ κάτω στὸ (6,599): «*salire* solet» ~ «*πηδᾶν* εἰώθει καὶ *σπαίρειν*»[2].

Ἐξ ἄλλου ἀπαντοῦν καὶ μεταφραστικὰ ζεύγη, ποὺ ἀποδίδουν λέξεις, γιὰ τὴν μετάφραση τῶν ὁποίων, σὲ ἄλλα χωρία, χρησιμοποίησε τὴ μία μόνο ἀπὸ τὶς λέξεις τῶν ζευγῶν αὐτῶν Π.χ. C. Ph. 50,18 «convenientibus locis» ~ «τοῖς ἐπικαιροτάτοις καὶ *προσφυέσι* τόποις», ἐνῶ στὸ 74,13 «conveniens» ~ «προσφυής». Ov.Met. 10,602 «titulus» ~ «γέρας καὶ *ἐπίγραμμα*», ἐνῶ Met. 2,68· 2,73 κ.ἄ. «titulus» ~ «ἐπίγραμμα»[3].

Ἕνας ἄλλος λόγος γιὰ τὴν δημιουργία τῶν μεταφραστικῶν αὐτῶν ζευγῶν εἶναι, ὅπως προαναφέραμε, καὶ τὸ ὅτι ἐξυπηρετοῦν τὸν μεταφραστὴ στὴν ἐπίτευξη τῆς ἐπιθυμητῆς ρυθμικῆς ἀπόληξης τῶν προτάσεων. Στὶς περιπτώ-

---

1. Ἀπὸ τὴν μετάφραση τῆς *Consolatio* πρβ. τὴν ἀπόδοση τῶν λέξεων: desero (8,44· 14,8· 18,2· κ.ἄ.), vitiosus (24,18· 56,35· 60,1), perturbo (76,23· 72,2· 64,1).

2. Ἀπὸ τὶς μεταφράσεις τῶν *Μεταμορφώσεων* καὶ τῶν *Ἡρωίδων* πρβ. τὴν ἀπόδοση τῶν λέξεων: doleo (Met. 7,830· 2,352· 3,260), inferiae (Met. 13,516· 8,490· Her. 12,160) caecus (Her. 11,1· Met. 1,24· 1,388· 3,620).

3. Πρβ. ἐπίσης τὴν ἀπόδοση τῶν λέξεων: concedo (C. Ph. 66,15 καὶ 60,11), deficio (C.Ph. 56,28 καὶ 56,6), floreo (C.Ph. 62,2 καὶ 54,4), serta (Her. 12,156 καὶ 6,44· ἐπίσης Met. 2,28· 4,7 κ.ἄ.), sceleratus (Met. 9,577· 1,131· 4,113· 5,102 κ.ἄ.) κλπ.

σεις αὐτές, ἀνάλογα μὲ τὶς ρυθμικὲς ἀνάγκες, συμβαίνει ἀκόμη καὶ νὰ διαχωρίζωνται τὰ μέλη τῶν ζευγῶν αὐτῶν.

Παραδείγματα:

C. Ph. 50,29
«a quibus sunt abscisa, *relabuntur*.» — «πρὸς τὰ ὧν διέστη, *ἀνατρέχει* καὶ *ἀναχεῖται*.» (– ∪ ∪ ∪ ∪ – ∪)[1]

C. Ph. 18,3
«*fomenta* quaedam sunt». — «*ἐπιμέλειαί* τινες καὶ *μαλάγματα*.» (– ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ – ∪ ∪)

Ov. Met. 10,132
«mori *statuit*» — «ἀποθανεῖν *ἔστησε* καὶ *ἐκύρωσε*.» (– ∪ ∪ ∪ ∪ – ∪ ∪)

Ov. Met. 5,50
«adhuc *integer*» — «*ἀγνὸς* ἔτι καὶ *ἄφθορος*.» (– ∪ ∪ – ∪ ∪)

Ιρβ. ἐπίσης: C. Ph. 14,17· 24,1· 52,18· 56,26· Ov. Met. 9,343· κ.ἄ.

2. Σύνθετες ἐκφράσεις ~ παρατακτικὸ ζεῦγος

Ἡ μετατροπὴ στὴν μετάφραση μιᾶς σύνθετης ἔκφρασης (ὑποτακτικὸς λόγος, ἑτερόπτωτος προσδιορισμός, ρηματικὸς προσδιορισμὸς κλπ.) σὲ παρατακτικὸ ζεῦγος εἶναι ἕνας συνηθισμένος μεταφραστικὸς τρόπος, ποὺ ἀποσκοπεῖ στὴν ἁπλούστευση τοῦ λόγου, ἔτσι ὥστε νὰ γίνεται εὐκολώτερα κατανοητὸ τὸ περιεχόμενο τοῦ μεταφραζομένου κειμένου. Τὰ παραδείγματα ποὺ παραθέτουμε εἶναι χαρακτηριστικὰ τῆς προσπάθειας αὐτῆς τοῦ μεταφραστῆ.

C. Ph. 72,28
«sine falsitatis errore» — «πόρρω τοῦ σφάλλεσθαι καὶ πλανᾶσθαι»[2]

C. Ph. 60,40
«poenarum cruciatibus» — «κολάσεσειν καὶ στρεβλώσεσιν»

C. Ph. 10,12
«quae in tumorem induruerunt» — «τὰ ἐξοιδήσαντά τε καὶ σκιρρωθέντα»

---

1. Μόνο του τὸ «ἀνατρέχει» ἢ τὸ «ἀναχεῖται» μετὰ τὴ λέξη «διέστη» δὲν ἐξυπηρετεῖ τὸν ρυθμὸ τοῦ λόγου.

2. Ιρβ. τὴν γερμανικὴ μετάφραση τοῦ χωρίου ἀπὸ τὸν Ed. Gothein στὴν σειρὰ τῶν ἐκδόσεων Artemis-Verlag, Zürich, 1949 : «...wenn die göttliche Geist ohne *Irrtum* und *Falschheit*...».

Ov.Her.5,37	
«quaerulis ululatibus»	«ὀλολυγμῶν καὶ ἀγανακτήσεων»
Ov.Met.1,156	
«cum corpora obruta iacerent»	«τῶν σωμάτων καταρραγέντων τε καὶ κειμένων»
Ov.Met. 7,136	
«sine sanguine frigida»	«καὶ ψυχρὰ καὶ ἄναιμος».

Ἀξίζει νὰ σημειώσουμε ὅτι τὸ μεταφραστικὸ αὐτὸ φαινόμενο εἶναι ἀρκετὰ συχνὸ στὶς μεταφράσεις τοῦ Πλανούδη: ἁπαντᾶ 23 φορὲς στὴν *Consolatio* (8,7· 8,46· 10,12· 12,9· 14,1· 20,16· 22,27· 26,20· 34,12· 36,9· 40,2· 50,12· 58,18· 58.20· 58,21· 60,40· 62,3· 64,6· 68,2 δίς, 72,28· 74,26· καὶ 78,31), 27 φορὲς στὶς *Μεταμορφώσεις* (1,156· 2,854· 2,690· 3,113· 4,449· 4,659· 5,333· 5,664· 6,248· 6,272· 6,531· 7,136· 7,567· 8,116· 8,802· 9,87· 11,408· 12,347· 12,429· 13,567· 13,846· 14,107· 14,261· 15,365· 15,526· 15,669 καὶ 15,849) καὶ 8 φορὲς στὶς *Ἡρωίδες* (4,160· 5,73· 7,70· 12,38· 16,290· 16,356· 17,189 καὶ 18,113).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ἀπὸ τὰ ὅσα ἐκθέσαμε σχετικὰ μὲ τὰ παρατακτικὰ ζεύγη τῶν μεταφράσεων τοῦ Μ. Πλανούδη (συσχετισμὸς μορφῆς καὶ περιεχομένου μὲ τὰ ἀντίστοιχα λατινικά, δημιουργία νέων παρατακτικῶν μεταφραστικῶν ζευγῶν) προκύπτει ἡ ἀκόλουθη διαπίστωση:

Παρ' ὅλο ποὺ ἡ ἐξέταση περιορίστηκε στὶς πεζὲς μεταφράσεις ὁρισμένων ἔργων καὶ σ' ἕνα μόνο φαινόμενο τῆς σύνταξης καὶ τοῦ ὕφους τοῦ λόγου του, ἐν τούτοις, ἀπ' αὐτὰ καὶ μόνο, μπορεῖ εὔκολα νὰ διαπιστωθῆ ὅτι οἱ μεταφράσεις τοῦ Μ. Πλανούδη εἶναι κείμενα λεκτικῶς ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὰ ἀντίστοιχα λατινικὰ καὶ ἀποβλέπουν στὸ νὰ ἀποδώσουν, σὲ ἀνεπηρέαστη Ἑλληνική, τὸ νόημα τοῦ κειμένου (sensum de sensu) κι ὄχι τὶς λέξεις (verbum e verbo).

Εἰδικώτερα, ἡ ἀπόδοση τῶν λατινικῶν ζευγῶν μὲ βάση τὰ δεδομένα τῆς Ἑλληνικῆς καθὼς καὶ ἡ δημιουργία παρατακτικῶν ζευγῶν γιὰ τὴν μεταφορὰ στὴ γλώσσα μας μιᾶς λατινικῆς λέξης ἢ σύνθετης ἔκφρασης μπορεῖ μὲν νὰ ἀποτελῆ μόνο ἕνα ἐπὶ μέρους στοιχεῖο γιὰ τὴν ἀξιολόγηση τῶν μεταφράσεών του, εἶναι ὅμως σὲ θέση νὰ μᾶς ὁδηγήσῃ στὴ διαπίστωση ὅτι ὁ Μ. Πλανούδης μεταφράζει, ἔχοντας σὰν μοναδική του φροντίδα τὴν παρουσίαση τῶν σκέψεων καὶ τῆς ὁμορφιᾶς τῶν λατινικῶν λογοτεχνημάτων σὲ ἀδέσμευτη ἀπὸ τὰ πρωτότυπά του ἑλληνικὴ γλώσσα.